

Ik heb het boek ook aan mijn ouders getoond en de vele *Aha-Erlebnisse* die dit bij hen wakker riep, waren goed voor een aangename middag gevuld met kostelijke anekdotes. Het boek staat overigens vol met voorbeelden van reclame's die de tegenwoordige lezer hetzij kromme tenen hetzij pijnlijke lachspieren bezorgen. De kracht van dit werk is dat het enerzijds een gedegen cultuurgeschiedenis biedt maar anderzijds vlot geschreven amusement. De indeling en de illustraties maken het ook geschikt als bladerboek voor op de koffietafel. Vele, ook laag-geschoolde, (groot-)ouders zullen eveneens veel plezier aan dit boek beleven.

Paul Hendriks

M. Amara, H. Roland, ed., *Gouverner en Belgique occupée. Oscar von der Lancken-Wakenitz — Rapports d'activité 1915-1918* (Comparatisme et Soci  t   I; Brussel, [etc.]: P. I. E.-Peter Lang, 2004, 400 blz., €47,-, ISBN 90 5201 238 5).

Zondag 10 november 1918, bezet Brussel, 's avonds: kroonprins Rupprecht van Beieren, opperbevelhebber van het Duitse zesde leger, belt aan bij de Spaanse gezant om asiel te vragen — en een lift naar het veilige Nederland. Het nieuws bereikt een hoge ambtenaar van het ineens stortende Duitse bezettingsregime, die zich door de woelige stad ter plaatse spoedt en de kroonprins zijn nationale plicht voorhoudt: hoezo vluchten naar Nederland? Is en blijft Rupprecht geen Duitser?... De Spaanse gezant wordt verweten, boven het hoofd van de bezetter te zijn gegaan. De gezant antwoordt dat hij onmogelijk een verwant van de Spaanse koninklijke familie in nood voor zijn deur kan laten staan. En zo rijdt, in de nacht van 12 op 13 november, don Rodrigo Saavedra y Vinent, markies de Villalobar, met kroonprins Rupprecht naar Roosendaal, alwaar de prins, in burger, de trein neemt naar Amsterdam.

Deze kleine overwinning van kastensolidariteit op staatsburgerschap laat zien ho   intens het Duitse Rijk was ingestort aan de vooravond van de wapenstilstand. Uitgerekend met dit relaas eindigen de rapporten van de ontstemde gezagsdrager in kwestie, baron Oscar von der Lancken Wakenitz, hoofd van de *Politische Abteilung* (PA) van het Duitse gouvernement-generaal in bezet België. Het is een eindnoot in onverwacht mineur: Lanckens rapporten onderscheidden zich totdantoe vooral door een zakelijk geformuleerd optimisme. Wie enkel Lanckens rapporten las (ze waren bedoeld voor het ministerie van buitenlandse zaken in Berlijn), kon licht concluderen dat het Duitse bezettingsregime al bij al op een solide basis rustte en op den duur het vertrouwen van de meer pragmatische Belgen wel zou winnen. En bleef dat vertrouwen vooralsnog uit, dan lag dat alvast niet aan de intensieve en inventieve activiteit van de PA. Diplomatieke betrekkingen met neutrale machten behoorden tot het ressort van de afdeling, alsook economische zaken (het — slinkende — handelsverkeer met Nederland, en het in kaart brengen, met het oog op eventuele toe  gening, van België's economische belangen in het buitenland).

De hoofdactiviteit van de PA, vervat in vier cruciale domeinen, was het legitimeren van de bezettingsmacht; een taak die Von der Lancken, een soepel denkende polyglot en de *salonf  higkeit* zelve, wel toevertrouwd was. Het ging hier om een breed begrepen legitimering: het eerste domein waar de PA haar activiteit ontplooidde, was dat van de betrekkingen met het Nationale hulp- en voedingscomit   (NC), het wijdvertakte en informele netwerk dat de broodnodige steun uit het buitenland onder de Belgen verdeelde. Het NC was, zoals Lancken in zijn rapporten onderstreepte, veel meer dan een charitatief distributienetwerk: het was een machtige, ongrijpbare politieke tegenstander, ja een 'uiterst onaangename factor vanuit Duits

standpunt bezien,' zoals Lancken medio 1915 schreef. (136) Een zo mogelijk nog onaangenamer factor was kardinaal Mercier, van wie de herderlijke brieven de bezettende macht categorisch elk legitiem gezag ontzegden. Het conflict tussen Mercier en de bezetter, dat zoals Amara en Roland terecht schrijven, vooral ideologisch van aard was, (27) vormt de hoofdmoot in het tweede domein, dat van de kerkelijke politiek. Het derde domein was dat van de taalkwesties, meer bepaald van de *Flamenpolitik*, het beleid waarmee de bezetter althans in het Vlaamse landsgedeelte aan legitimiteit hoopte te winnen. De hoofdwapens in deze strijd waren een Vlaamsvriendelijk taal- en benoemingsbeleid, het vakkundig uitsturen van 'vertrouwensmannen' (Lancken was, als beroepsdiplomaat, zeer geporteerd voor de persoonlijke aanpak) en, vooral in de tweede helft van de bezetting, een dieptebombardement van Vlaams-Duits discours — een half miljoen brochures tussen augustus 1917 en januari 1918 alleen al. (327) Het bewerken van de publieke opinie via de pers vormde het vierde domein van de activiteit van de PA. Bij de aanvang van het bezettingsregime had bijna de gehele Belgische pers, uit protest tegen de censuur, het verschijnen gestaakt. Dit liet het terrein vrij voor bezettingsvriendelijker bladen, die bij de geringste overtreding tot de orde werden geroepen, en die door Lanckens informatiediensten werden voorzien van uitgebreide documentatie — over malversaties bij het NC, over het succes van de Duitse oorlogsleningen, en andere 'gepaste' thema's.

Zoals Amara en Roland onderstrepen in hun uitgebreide en uitstekende inleiding, vertellen Lanckens rapporten niet het hele verhaal. Lanckens geheime besprekingen met Mercier over een mogelijke compromisvrede (september 1916) komen er uiteraard niet in voor; de *Flamenpolitik* wordt, onterecht, als een groot succes voorgesteld; en de 'patriottische' gedachtenstroming krijgt nauwelijks aandacht — zo zegt Lancken haast niets over de welig tierende verzetspers. Maar Lanckens rapporten bieden wel een uniek overzicht van de veelvuldige activiteit van een cruciale tak van een bezettingsregime in 1914-1918. Amara en Roland omkaderen de rapporten feilloos: hun inleiding biedt context en kritiek, en het doorwrochte notenapparaat laat weinig feitelijke vragen onbeantwoord. Om financiële redenen werd afgezien van een tweetalige publicatie: het boek biedt een (door de bezorgers gecontroleerde) vertaling in het Frans door wijlen de Brusselse hoogleraar Willequet. Her en der zou men graag Lanckens eigen termen lezen (de term *völkisch* blijft tenslotte ten enen male onvertaalbaar), maar gegeven de zakelijke stijl van de rapporten, gaat er bij de vertaling weinig verloren. In het kader van de nieuwe belangstelling voor de niet-militaire ervaring in de Eerste Wereldoorlog, én voor deze oorlog als een 'moreel' conflict — een oorlog om legitimiteit — is de zo vakkundige publicatie van deze bron toe te juichen.

Sophie de Schaepdrijver

B. Dietz, H. Gabel, U. Tiedau, ed., *Griff nach dem Westen. Die 'Westforschung' der völkisch-nationalen Wissenschaften zum nordwesteuropäischen Raum (1919-1960)* (Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas VI; Münster, New York: Waxmann, 2003, 2 dln., 1320 blz., €71,-, ISBN 3 8309 1144 0).

Het begrip *Westforschung* staat voor het wetenschappelijk onderzoek dat tijdens het interbellum en de oorlogsjaren vanuit Duitsland werd verricht naar *Raum*, *Kultur* en *Volk* van zowel Duitsland als de aangrenzende naties in West-Europa, alsmede voor de primair politieke motivatie ervan. Het begrip is relatief nieuw. Het ontstond in het laatste decennium van de twintigste eeuw, in reactie op — en naar analogie van — M. Burleigh's *Germany turns Eastwards. A study of*